

רזממית

מתורתם של בני רמות א'

גליון 7 | פרשת יתרו | תשע"ח

אתרא דמר רבני השכונה

תחינת הנשים בשעת הדלקת נרות לאחר שקיבלו שבת

מורינו הגאון רבי ישראל גואלמן שליט"א

(נערך ע"י הרב שלמה מנחם בדלנדר)

הרב שליט"א שאל את מורו ורבו הגר"ח פ' שינברג זצ"ל אודות מנהג הנשים המדליקות נרות שבת ומקבלות שבת, ואומרות תחניות ובקשות ברוב רגש, והרי תחנונים אסורים בשבת שמעורר צער וכאב וביטול עונג שבת, ואולי המותר רק הנוסח המקובל דנחשב טופס ברכה שלא נאסר בשבת (כמ"ש המ"ב קפ"ח ט') ולא להוסיף תחנונים פרטים.

ומחה הגר"ח פ' זצ"ל, דודאי זה אינו, והמנהג הוא שמתפללות אף בקשות פרטיות ברוחניות וגשמיות ושרי להן הכול, ולגוף הקושיא י"ל כדחוינן בתוס' כתובות (מ"ז ע"א ד"ה דמסר) דאין דין שמחה בתוספת יו"ט [ולכך שרי לישא אז אשה ואין בזה משום אין מערבין שמחה בשמחה], וה"ה אין דין עונג שבת בתוספת שבת, ואף דלהלכה אפשר לקיים מצוות שבת הנובעים מעונג שבת, כסעודה בזמן תוספת כמב' רס"ז ס"ק ה' דזמן תוספת הוא הרחבה על השבת ואפשר לקיים בו כל דיניה ומצותיה של שבת, אך חייב עונג דיאסר לעשות מעשים המביאים לצער אין בתוספת.

וחידוש זה שאין חובת עונג בזמן תוספת מצינו בפמ"ג, דעל ההלכה המובאת בשו"ע סי' רמ"ח דלדבר הרשות אין מפליגין בספינה פחות מג' ימים קודם השבת, ונימק הרי"ף (הובא בשו"ע סעי' ב') משום ביטול עונג שבת דכל ג' ימים הראשונים יש להם צער מחמת נענוע הספינה שגופו משתבר ואין רוחו שבה אליו עד עבור ג' ימים, ותמה בתוספת שבת ס"ק ח' דמשמע דקודם השקיעה של הג' ימים שרי להפליג, והרי רוחו חוזרת לבוא לאחר ג' ימים קרוב לשקיעה של שב"ק שהוא זמן תוספת שבת, ונמצא דבזמן התוספת שרי בצער, וכתב הפמ"ג (א"א ה') "ומשמע על תוספת שבת אין משגיחין" כלומר דבכל הסימן של הפלגה בספינה לא דנו על הצער בזמן תוספת שבת, והטעם כנ"ל דאין חייב עונג שבת על זמן זה ושרי במעשה צער, וכן משמע בפמ"ג רצ"ג משב"ז א', שדן בענין אמירת מזמור אלקים יחוננו מדוע לא אומרים אותו כשחל יו"ט במוצאי שבת, וכתב דאפשר לשון תחינה הוא (ואין אומרים תחינה בשבת ויו"ט), וסיים: "וא"כ בשבת ראוי לומר מזמור ס"ז (הנ"ל) במוצאי שבת משחינה מהאי טעמא", ואף שעדיין לא התפלל מעריב, והוא זמן של תוספת שבת, אלמא דאין איסור תחינה בזמן תוספת שבת.

אלא שיש להעיר מדברי הירושלמי שהובאו במג"א ומ"ב ריש סי' רצד דאסור לתבוע צרכיו קודם הבדלה. ועיין שש"כ פנ"ט הערה ו.

[הערת מערכת: וכעין הדברים האמורים בביאור מנהג התחניות בהדלקת נרות, מצאנו בספר ירושלים במועדיה להגר"א נבנצל שליט"א (שבת ע' עמ' סט).]

היא שיחתו – עניני כבוד ועונג שבת

הקדמת הדלקת נרות

הרב רפאל גלבר

א] בגמ' בשבת דף כג: איתא, דביתיהו דרב יוסף הות מאחרת ומדלקת לה [נר שבת] אמר לה רב יוסף תניאי לא ימיש וכו', סברה לאקדומה, א"ל ההוא סבא תנינא ובלבד שלא יקדים ולא יאחר. ומפרש רש"י שלא יקדים דלא מינכרא שהיא של שבת.

ובברכות דף כז. איתא דרב צלי של שבת בער"ש וכדעת ר' יהודה דמפלג המנחה אפשר להתפלל ערבית, וכתבו הראשונים שהיה מדליק נרות מקודם [דלאחר שהתפלל ערבית של שבת חייב לפרוש ממלאכה כמבואר בגמ' שם], והקשו הא אמרי' בבמה מדליקין ובלבד שלא יקדים, ותיירצו דרב היה מקבל שבת מיד, הלכך לא היה הקדמה.

וכן נפסק בשו"ע סי' רסג ס"ד, לא יקדים למהר לדליק בעוד היום גדול שאז אינו ניכר שמדליקו לכבוד שבת וכו', ואם רוצה להדליק נר בעוד היום גדול ולקבל עליו שבת מיד רשאי, ובלבד שיהא מפלה"מ ולמעלה. וכ"כ הרמ"א סי' רסא ס"ב.

ויש להעיר לפי' דהמנהג להדליק ארבעים דקות לפני השקיעה הוא נכון בתנאי שהמדליק יקבל שבת בזמן ההדלקה, דארבעים דקות הוא זמן גדול ובודאי נחשב להקדמה, והתניח אשה שהמנהג שמקבלת שבת בהדלקתה שפיר, אבל איש שאין מנהג שמקבל שבת בהדלקה כמבואר במשנ"ב סי' רסג סקמ"ב, לא יהא רשאי להדליק אלא א"כ יקבל שבת להדיא.

דבר הגליון

במזמור לליל שבת "כל מקדש שביעי" יסד הפייט -

'פוסעים בו פסיעה קטנה, סועדים בו לברך שלש פעמים'.

שומעים אנו בדבריו כי ג' הסעודות שבשבת נועדו כדי לברך שלש פעמים. וצריך ביאור, הרי עונג שבת היא מצוה עצמית.

ובאמת עצם מצות עונג שבת המתקיימת רק בהנאה גשמית, דורשת הסבר. ולפי פשטות הדברים נראה כי הנה יש לאדם בעולמו שתי פנים: האחת כאשר הוא נעמד מול העולם שתחתיו, ואז מתלבשת בו תכונת האחריות לעולם, והן זו המשרה אשר הושתה על שכמו מימי בראשית כמאמר "מילאו את הארץ וכבשוה ורדו בדגת הים וגו'", "לעבדה ולשמרה", וזו תעודת האדם לתקן את העולם ולרתום אותו להיות משמשי האדם השלם, ע"י ששת ימים שעושה מלאכתו, משתמש בעולם ומשנה אותו לפי צרכו.

הפנים האחרות הן כאשר האדם היוצר סב על צירו, ותחת ההסתכלות כלפי מטה אל העולם, עתה מרים את פניו ונעמד מול בוראו. במקום האחריות וכוח העשייה אשר הלבישו אותו, כעת מתמלא הוא ענוה ויראה, ומתעורר למלא את חסרונו מאת מקור השפע והטוב ית'.

יום השבת נועד להעמיד את האדם במצב של שביטה מאחריות כלפי העולם החומרי, וביטוי הצד האחר שבו - הדבקות כלפי מעלה. ההנהגה הישירה הנובעת ממצב זה היא השביטה ממלאכה (המשנה את העולם), ועליה נצטוונו באיסורים מפורשים וחומרים בתורה. אמנם ההנהגה היותר עמוקה היא ההתענגות, כיאות לאדם המתייחד עם העמידה מול אלוהיו החפץ להיטיב לו. ובדוקא עונג זה לא נצטוונו בו בתורה במפורש [ולהרבה שיטות אינו אלא מדברי קבלה או מד"ס], ומשום שהאופן לקיים את עונג שבת הוא כדבר הבוקע ממילא מכות השביטה שמוסיטה את פני האדם ממוטט אחראי אל העולם, אל הסתכלות שקטה וכמוהו כלפי מעלה.

וזהו שאמרו ששבת היא מעין עולם הבא, שאז כבר תם זמן העבודה המוטלת על האדם, ולא נותר לו אלא לקבל את העונג האלוהי - צדיקים יושבים ונהנים מזיו השכינה.

ומה שנצטוונו בהנאה גשמית דוקא, משום שזו הדרך שלנו בעולם הזה לקבל את טוב ה' באופן מורגש (ופסוקים רבים מורים על כך, כמו ושמחת בכל הטוב וכו'), וע"י קבלת הטובה הגשמית מתקשר האדם אל מי שהיטיב לו.

אלא דדא עקא: טבעה של התענגות גשמית למשוך את האדם אל העולם ולהשמיך את ליבו, במקום להסב את פניו אל מקור הטוב האלוהי. תרופת מכה זו היא ברכות הנהנין שתקנו לנו חכמים לזכור את ה' תמיד (רמב"ם), וע"י הברכה על ההנאה מייחס האדם את העונג אל מקורו האלוהי, ובוזה באה לתכליתה מצות עונג שבת והדבקות הכרוכה בה. והוא הלשון 'קוראי עונג', כלומר שמתענגים ע"י הזמנה וקריאה, ולא כמעשה חומרי גרידא. והוא הוא מה שמבואר במנחות מג, ב ובס"י רצ שבשבת ישלים מאה ברכות ע"י מגדנות ומיני בשמים.

נמצינו אומרים - סועדים בו לברך שלוש פעמים.

הגליון הבא ייצא בס"ד לקראת שבת פרשת תצוה - זכור

ומדור 'היא שיחתו' יעסוק בנושאי

פרשת זכור, פורים, ועניניהם

את דברי התורה (300 מילים), וכן תגובות, ניתן להגיש לרבינים המקבלים

או לדוא"ל weiss@okmail.co.il

ובאופן שלא התפלל מנחה שאינו יכול לקבל שבת לא יוכל להדליק כ"כ מוקדם ויצטרך לסמוך את ההדלקה לשקיעה כמה שיוכל. [ויש לברר ממותי לא נחשב להקדמה, ולכא' יש ללמוד מדברי המשנ"ב ב'ס' רסא סק"ג דחצי שעה קודם השקיעה לא מיקרי הקדמה, דכתב שם דראוי לחוש לשיטת היראים ולפרוש ממלאכה חצי שעה או שליש שעה קודם השקיעה ובוזא יוצא ידי שיטת כל הראשונים. ולא הוהיר דבכה"ג איש המדליק צריך לקבל שבת להדיא, ויל"ד].

ואולי י"ל דאחר שנהגו הנשים להדליק בזמן זה [ואצלם ל"ה הקדמה וכן"ל] ומכריזים להדליק בזמן זה, שוב גם אצל איש המדליק ניכר שפיר שהוא לצורך שבת ואין חשש בהקדמה. [ועי' שש"כ פמ"ג הערה סא]. אמנם כל זה כשנמצא במקום שמדליקים בזמן זה, אבל אם נמצא במקום שהמנהג להדליק חצי שעה או עשרים דקות לא יוכל להדליק ארבעים דקות קודם השקיעה אא"כ יקבל שבת.

ב' בשש"כ פמ"ג הערה סג כתב בשם הגרש"ז איערבך זצ"ל דהשו"ע שהתיר להדליק מפלה"מ אם מקבל שבת אויל כשיטת ר"ת דלילה הוא לאחר ד' מילין ופלה"מ הוא עם שקיעה ראשונה, וא"כ ניכר שההדלקה היא לצורך שבת, אבל לש' הגאונים וכן הוא מנהגינו אין להקדים לפני הזמן הרגיל כי אם בשעת הצורך. עכ"ד.

והדברים לכא' צ"ע דהראשונים שחידשו הלכה זו למדו זאת מרב דהתפלל מפלה"מ ערבית של שבת והדליק נר שבת מוקדם וע"כ דכשמקבל שבת לא מיקרי הקדמה, וגם הגאונים צריכים להסתדר עם גמ' זו, ורבינו יונה בברכות שם כ' כתיבין הראשונים והוא סובר בפשטות כדעת הגאונים [ע' אגרת התשובה אות נ' ואות פא ועי' שעה"צ רלג סק"י], ולא הגביל היתר זה למקום הצורך בדוקא. וגם דלדברי הגרש"ז עיקר המנהג להדליק ארבעים דקות קודם השקיעה הוא מחודש, דבפשוטו נחשב להקדמה וכן"ל וגם אם מקבלים שבת מיד אין זה לכתחילה לפי דבריו. וי"ל.

הרגיש ל"גלוטן" בקידוש וסעודה של שבת

הרב חיים רובניץ

יש לדון במי שיש לו רגישות לגלוטן (חומר הנמצא ברוב מיני הדגן חוץ מסוג מסוים של שיבולת שועל) הנקראת בשם "צלילאק", האם מחויב בסעודת פת בשבת. וזאת למודעי, כי אלרגיה זו אינה מסכנת חיים באכילה מועטת, ותופעות הלוואי שלה משתנות מאדם לאדם; יש שהסבל שלהם קטן באכילה מועטת, ויש שהסבל גדול יותר.

בשו"ע רפח, ב איתא: י"א שאדם שמזיק לו האכילה, דעונג לו שלא לאכול, פטור, ע"כ. האמנם דצ"ע, שהרי מחויב בקידוש, ואין קידוש אלא במקום סעודה, ולא מסתבר שביטול עונג ידחה שאר מצוות שאין מדין עונג, ואטו אם שונא היין לא יקדש, והלא לענין ד' כוסות איתא בס' תעב, י, דמי שאינו שותה יין מפני שמזיקו צריך לדחוק עצמו ולשתות, ולא חשו לביטול עונג יו"ט.

והנה בפמ"ג משב"ז רפח, ג, עמד לגבי המבואר דהותר לצום תענית חלום משום דהצום עונג לו, וכתב דסעודה של לילה לא יבטל, שקידוש בלילה הוי דאורייתא, ואף שעל היין הוי דרבנן, מצינו בכמה מקומות דכשאנו מקיים הדרבנן גם הדאורייתא לא קיים. ע"כ. ואכתי צ"ב, דמ"ש מצוה דרבנן שהתירו לבטל, וכי שאר מצוות דרבנן נמי שרי לבטל אם הוא גורם לעינוי בשבת.

ונראה בזה ע"פ דרכו של הפמ"ג ומטעם אחר, דבאמת משמע מסיידור דברי השו"ע כמש"כ הפמ"ג דלא נאמר היתר התענית במקום עונג רק בסעודת היום ולא בסעודת הלילה, דכל ס' רפח איירי לאחר תפילת מוסף. וטעמא דמילתא, דחלוק קידוש דלילה מקידוש דיום, דיעוין ברמב"ם שבת פכ"ט, וז"ל, מ"ע מה"ת לקדש את יום השבת בדברים וכו', מדברי סופרים לקדש על היין, וכו' אין קידוש אלא במקום סעודה וכו'. ויעו"ש בה"י שכתב, ומצוה לברך על היין ביום השבת קודם שיסעוד סעודה שניה, וזה הוא הנקרא קידושא רבא, מברך בורא פרי הגפן בלבד ושותה ואחר כך יטול ידיו ויסעוד, ע"כ. ומבואר מלשוננו,

דבליה מצות קידוש היא מצד עצמו לקדש היום בכניסתו של השבת, אלא דתקנו שיהיה על הסעודה, אבל קידוש דיום כל מצות הקידוש הוא לברך על היין קודם הסעודה, ונראה מדבריו שאם הוא פטור מסעודה גם לא נתחייב כלל במצות קידוש היום.

ומעתה נראה, דכל האי פטור דמצטער אינה אלא בקידוש היום, שכשאנו חייב בסעודה פטור אף מקידוש, אבל בקידוש דלילה שחייבו הוא הקידוש, חייב. והנה אף שלקיום דין קידוש במקום סעודה סגי בפת הבאה בכסנין והרי אינו מקיים בהם מצות סעודה, ואין יתכן לומר שכל חובת קידוש היא לברך על היין קודם סעודתו, י"ל, דהגדר הוא שם אותה סעודה קטנה המספיקה לדין קב"ס היא תחילת הסעודה המחוייבת, וקצת משמע כן בלשון השו"ע סי' רעג, י, יעו"ש.

ולפי"ז נראה לדון שהרגיש ל"גלוטן" יהיה חייב בסעודת שבת של לילה בשביל לקיים מצות קידוש, ולא גרע מחיוב ד' כוסות שחייב מי שמזיק לו היין, אמנם מסתבר דנחשב כמקום הדחק ויכול לסמוך על השיטות דדי בשתית יין לקידוש במקום סעודה, וכן יתכן שיכול לסמוך על דברי הפמ"ג רעג, יא, דאכילת תמרים מהני לקידוש במקום סעודה.

בענין כבוד יום קודם לכבוד לילה

הרב שבת ליסון

בשו"ע סי' רעא הביא הברייתא דכבוד יום קודם לכבוד לילה, ובמ"ב כ' דהיש"ש קורא תיגר על שאין נוהרים בזה ואדרבה מוסיפין לליל שבת, ובשע"ת שם הביא דברי היש"ש דלכך הוא לא אכל דגים כליל שבת אלא ביום. וראה במ"ב דרשו שהביאו בשם הגר"נ קרליץ שהיום שאוכלים חמין נחשב תבשיל זה יותר משאר המאכלים של סעודת ליל שבת. ויל"ע באותם אנשים שאין חמין נחשב אצלם תבשיל משובח ונוהגים לאכול כליל שבת דגים אין נוהגים כן, ועוד יש לעיין במה שיש אנשים שלסעודת ליל שבת עורכים השולחן בכלים נאים משא"כ בשבת בבוקר אוכלים בכלי חד פעמי וכדומה ולכא' הא כבוד יום עדיף, ואף בסעודת היום איתא בשו"ע סי' רפט שיהיה שולחנו ערוך ומפה פרוסה כמו בסעודת הלילה.

והנה אף דודאי דינא לאו הכי הוא מ"מ יש אולי לדון לכף זכות דהנה בגמ' שבת דף קיט איתא, לעולם יסדר אדם שולחנו בע"ש אע"פ שאי"צ אלא לכזית. ואף דודאי איכא חיוב סעודת שבת כ' הב"ב בס' ש' דאע"פ שהוא שבע ואי"צ אלא לכזית לקיים סעודת שבת מ"מ יכין מיני תבשילים לסעודה אף שיאכל מהם קצת והט"ו שם ביאר באופן אחר דאף שאינו רגיל אלא בכזית משום שביעתו או משום ענייתו מ"מ באותו כזית יסדר שולחנו בפריסת מפה ושאר מינים הנהוגים אצלו לעריכת שולחן. ולכא' יל"ע למה אמרו זה בגמ' דוקא בכניסת שבת ויציאתה ולא אמרו כן בשבת בבוקר ואף דיל"ד דבלייל שבת יש יותר אפשרויות ששבע עכ"פ לש' דמותר לאכול אף אחרי מנחה או כגון שהיה סעודת מצוה וכמש"כ המהרש"א אולם מ"מ י"ל כן גם בבוקר במקרה שאכל קודם הסעודה דברים אחרים או שהוא עני וכמש"כ הט"ו, וברש"י ריש ברכות נראה להיפך דבכניסת שבת מיהרו לאכול יותר עיי"ש.

ונראה לכא' דהוא דין מיוחד מכבוד שבת כלשון הר"מ בדיני כבוד שבת מסדר אדם שולחנו בע"ש וכו' וכן מסדר שולחנו במוצ"ש וכו' כדי לכבוד בכניסתו וביציאתו (עכ"ל) והוא כדרך שמכבד המלך בבואו ובצאתו ואף שאינו תאב לסעודה לא יאכל ג"ס ביום, דמכבוד שבת שיאכל סעודה בכניסתה וביציאתה (ובגמ' שם דהיו עושים לר"א עגלא תילתא למוצ"ש).

וכן יל"פ אולי מש"כ בביאור הלכה סי' רמט נהגו העולם להקל בשחרית כדעת הד"מ ואוכלין מיני מזונות לאחר קידוש קודם הסעודה ועיין בשו"ע של הגר"ז שיישב המנהג וכתב שאין למחות ביד המקילין וכו' עיי"ש. ויל"ע לכא' מ"ש בן ליל שבת לשחרית דבזה הקלו כדעת הרמ"א. וי"ל באופן אחר דבאמת העולם מקפידים יותר בלילה מטעם קידוש במק"ס דבלייל דהקידוש דא' החמירו לאכול סעודה ולא מיני תרגימא. אולם י"ל אולי ע"ד הג"ל דכיון דיש מעלה בסעודה בכניסת שבת דוקא הקפידו לא לאכול או דבר אחר כדי שהסעודה בכניסת השבת תהיה סעודה גדולה ויל"ד.

רחבה מצותך – ענינים כלליים

יתברך וישתבח מהש"ץ, לא יענה אמן דדאמירן בעלמא, דכעת אין באמן זה את החשיבות של השלמת היהש"ר.

ב. אסור לש"ץ להתחיל יתברך קודם שרוב הציבור סיים לענות איש"ר, משום שהם צריכים לצאת בשומע כעונה ביתברך וכו'. (משנ"ב ק"ד ל"ז).

ג. ש"ץ האומר קדיש בזמן שיש שם מתפללים בלחש, יאמר יהש"ר בקול רם, בכדי שהמתפללים יוכלו לשמוע ולצאת יד"ח בשומע כעונה, דינא דהשו"ע בס' ק"ד. [ועל אף שהמ"ב בס' נ, ב כתב שהש"ץ יאמר יהש"ר בלחש, שאני הכא שיש מתפללים שצריכים לצאת בשמיעת מהש"ץ].

ד. העונה איש"ר ויוצא מבית הכנסת קודם ששומע יתברך וכו' מהש"ץ, אולי טוב יעשה אם יאמר בעצמו יתברך וכו' עד דאמירן בעלמא, משום הספק שמה צריך לומר את כל הנוסח, וכמנהג הספרדים.

ואנצל במה זו להכריז על אבידה. כתב השו"ע ק"ד ז' שהשומע קדיש באמצע תפילת שמו"ע, ישתוק ויכין לצאת ביהש"ר מדין שומע כעונה, וכ' המ"ב בס"ק כ"ז שימתין רק עד יתברך. ולכל הג"ל צ"ע, דהיה מן הראוי שישמע עד סוף דאמירן בעלמא, בכדי שהיהש"ר שלו יהיה מושלם. והמ"ב ציין שם שמקורו מכה"ג, ולא מצאתי זאת לא בכנה"ג ולא בשכנה"ג, והמוצא אבידה זו יזכה לרב טוב אם יפרסם מציאתו, ואולי נוכל להביא דין זה.

גדר אמן דדאמירן בעלמא

הרב אפרים קרלינסקי

קיי"ל דהעומד באמצע ברכות קר"ש אינו עונה אמן אלא לברכת הא-ל הקדוש, שומע תפילה, אמן יהש"ר, ואמן דדאמירן בעלמא [שו"ע ס"ו ג' ומ"ב ס"ק י"א].

והנה חשיבותם של האמנים של איש"ר הא-ל הקדוש ושומע תפילה מבוארת במקומו, אולם יל"ע מהו חשיבותו של אמן דדאמירן בעלמא.

ונראה לבאר על פי דברי המשנ"ב בס' נ"ו ס"ק ט"ו שמחמת הספק אם יתברך וישתבח וכו" עד דאמירן בעלמא" הוא חלק מאמירת יהש"ר, אנו נוהגים לענות רק עד יתברך ולצאת יד"ח בשומע כעונה בשאר הקדיש. ועפ"כ כ' המג"א (ס"ו ו') לדינא, שהשומע קדיש באמצע ברכות קר"ש יענה איש"ר ויפסיק בשתיקה עד שיענה אמן דדאמירן בעלמא.

ועפ"ז נראה שחשיבותו של האמן דדאמירן בעלמא, הוא מחמת היותו חלק מעניית יהש"ר.

ומהעומדה זו בהגדרת שמיעת הקדיש יש כמה נפק"מ לדינא.

א. הבאנו לעיל את דינו של המג"א שבאמצע ברכות קר"ש יענה איש"ר ויפסיק בשתיקה עד עניית אמן דדאמירן בעלמא. ונראה שאם לא הצליח השומע לשמוע את כל נוסח

צְרוּפָה אִמְרֶתָךְ – מִלִּי דִאגְדָּתָא

ראיית התפלין מביאה לזכרון הנסים של יצי"מ

הרב יהודה ארי' לייב רוטנברג

כתב הרמב"ן סו"פ בא: "וכן כל כיוצא בהן מצות רבות זכר ליציאת מצרים. והכל להיות לנו בכל הדורות עדות במופתים שלא ישתכחו, ולא יהיה פתחון פה לכופר להכחיש אמונת האלקים. כי הקונה מזוזה בזה אחד וקבעה בפתחו ונתכוון בענינה כבר הודה בחדוש העולם ובידיעת הבורא והשגחתו, וגם בנבואה, שהוציאנו מאותו עבדות לחרות וכו'". ומבואר דזכירת יציאת מצרים כתובה במזוזה, ע"ש. ובחידושי הגרי"ז הקשה היכן נזכר במזוזה ענין זכירת יצי"מ. ותיירץ כיון שמוזכר בה תפלין, ותפלין הוא כמאן דמוזכר בהו יציאת מצרים דהא כתיב והיה לאות על ידכה ולטוטפות בין עיניך כי בחזק יד הוציאנו ה' ממצרים, עכ"ל. וצ"ב להחשיב המזוזה כזכירת יצי"מ מחמת זה, דאטו מדין ידות הוא, דהואיל ומוזכר בה תפלין שהיא זכר ליצי"מ לכן חשיבא המזוזה גופא כזכירת יצי"מ.

ונראה בס"ד בביאור הדברים, דהנה כתב רש"י עה"פ "והיה לאות על ידכה ולטוטפות בין עיניך" וגו', ד'טוטפות' הוא לשון דבור כמו ולזכרון בין עיניך האמורה בפרשה ראשונה, שהרואה אותם קשורים בין העינים יזכור הנס וידבר בו, עכ"ל. ובחזקוני פ"י דלטוטפות הוא לשון הבטה כמו ועינוהו מטייפין, על שם וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך, ומתוך שיראו אותם יזכרו הנסים, עכ"ל. ומתבאר בדברי רש"י והחזקוני דזכרון יצי"מ שבתפלין אינו רק ללובש אותם ומקיים מצותם, אלא שעצם ראיית התפלין קשורים בין העינים מביא לזכרון הנסים ולדבר בהם, וסיום הכתוב כי בחזק יד הוציאנו ה' ממצרים.

והנה כתב רבינו יונה פ"ק דברכות דזמן תפלין משיראה את חבירו ברחוק ארבע אמות ויכירו, והטעם דתלו אותו בשיראה את חבירו, משום דבתפלין כתב ראה דכתיב וראו כל עמי הארץ כי שם י"י נקרא עליך, עכ"ל. ומבואר דוראו כל עמי הארץ וכו' קובע את זמן המצוה של תפלין, והיינו דא"י ענין נוסף הנספח למצות תפלין, אלא שזהו מגוף המצוה. ויענין בטור שכ' דהשם "תפלין" הוא מלשון פלילה שהן אות ועדות לכל רואינו שהשכינה שורה עלינו דכתיב וראו כל עמי הארץ וגו' אלו תפלין שבראש. ומשמע ג"כ דזהו החפצא של תפלין, ומה"ט קרוי התפלין עש"י. ויבאר הטיב למש"כ לעיל מד' רש"י והחזקוני תכלית המצוה הוא שיראו אחרים את התפלין ויזכרו את הנסים.

ונמצינו למדים דעצם מציאות התפלין מורה ומזכיר את יצי"מ (ואינו זכר רק למי שמניח התפלין ומקיים מצותם), וממילא כיון דכתיב במזוזה ציווי הנחת תפלין וקשרתם לאות

וגו', והחפצא דתפלין מזכיר יצי"מ, הרי בזה גופא שנוכר תפלין נזכר נמי יצי"מ, וז"ש הרמב"ן דזכירת יציאת מצרים כתובה במזוזה, וכמו שביאר הגרי"ז, ודו"ק.

אוזן ששמעה קולי על הר סיני

הרב שלמה הלפרין

הובא בדין רציעת עבד עברי, "אמר הקב"ה און ששמעה קולי על הר סיני בשעה שאמרתי כי לי בני ישראל עבדים, ולא עבדים לעבדים, והלך זה וקנה אדון לעצמו ירצע" (קידושין כב:).

ומפורסמת הקושיא היכן נאמר בהר סיני כי לי בני ישראל עבדים, הרי זה נאמר רק בפרשת בהר ולא בעשרת הדיברות.

ומצאתי בירושלמי קידושין (יא:): מציאה נפלאה: "אוזן ששמעה מהר סיני לא יהיה לך אלוהים אחרים על פני ופירקה עליה עול מלכות שמים וקיבלה עול בשר ודם, אוזן ששמעה לפני הר סיני כי לי בני ישראל עבדים והלך זה וקנה אדון אחר, לפיכך האוזן תירצע".

מבואר בירושלמי תוספת על דברי הבבלי, שהפסוק שנאמר בהר סיני הוא "לא יהיה לך אלוהים אחרים" שבעשרת הדיברות, ולי בני ישראל עבדים הוא רק תוספת, וא"כ מיושב הטיב היכא נאמר בהר סיני, ומה שכתוב בבבלי "ששמעה על הר סיני כי לי בני ישראל עבדים" פירושו כשהיו עדיין לפני הר סיני כשלמדו שאר מצוות. וכמדוקדק בדברי הירושלמי שבפס' הראשון כתב "ששמעה מהר סיני" ובשני כתוב "לפני" הר סיני, שפירושו הוא כשעמדו עדיין לפני הר סיני

ואם כנים הדברים, דהטעם שרוצעים אותו הוא משום הדיברה של "לא יהיה לך אלוהים אחרים על פני" ואת זה באמת שמע בהר סיני, יש ליישב עוד קושיא שהקשו האחרונים, מ"ט דווקא עבד עברי ירצע משום ששמע בהר סיני וכו', הרי יש גם 'כבד את אביך ואת אמך' ו'לא תחמוד' ועוד, שגם אותם שמענו מהר סיני, אלא דרך שתי הדיברות הראשונות שמענו מהקב"ה בעצמו ולא ע"י משה רבינו, ואזן ששמעה היינו את הקב"ה בעצמו, ושאר הדיברות ששמענו ממשה עליהם לא נאמר "שמעה מהר סיני".

וטעם זה שדווקא במה ששמעה מהקב"ה בעצמו, מבואר להפליא בבבלי, שכתב "אוזן ששמעה קולי על הר סיני", ומה צריך להוסיף "קולי", אלא ודאי משום שבא הבבלי להוציא משאר הדיברות שדווקא בזה שמענו את קולו של הקב"ה ולא ע"י שליח.

תגובות

במה שעורר הרב נחמיה שלומוביץ בענין רבוע התפלין גליון 6

הרב אריאל קצנלנבוג

כה היו דברי הרב שלומוביץ בקצרה: מאחר ויש דין לרבע התפלין, וכדי שיהא ניכר שהתיתורא היא בצורת ריבוע, לכן יש לחתוך את צדדי המעברתא. והעיר הרב הנ"ל על המנהג בתפלין כיום, שאין מקצרים את צדדי המעברתא, רק חותכין כמין משולש. ובשם ראי"ה קצנלנבוג הוסיף להעיר, שלהנהוג כיום אם נשאל קטן או מי שאינו מצוי בענין, נראין התפלין כמורובע שאין הצלעות שוות (כצורת מלבן). ע"כ מהנ"ל. והערה נחמדה ביותר אמנם מצוה ליישב. יש לחזק המנהג [אין צריך חיזוק רק להגדיל תורה וכו'], ע"י שכל אחד ישאל בביתו לתינוק או למי שאינו מצוי בענין, וייווכח שיאמרו שזהו ריבוע, עם תוספת דבר מהצד. (כך עלה לי בבדיקה שערכת).

ובמה שהעיר מריבוע המזבח ומדין שיש להפריד כמלא נימא הכבשים מהמזבח כמבואר בזבחים סב ע"ב. וביאר הרב הנ"ל, דהיינו טעמא כדי שיהא ניכר ריבוע המזבח שכתוב בו "רבע". יש לדחות: א. דאין זה הטעם לכל הדעות שם. ב. גם לר' אבהו שם דיליף מקרא ד"רבע", עושה הש"ס שם צריכותא מעוד פסוק, דכתיב ביה "סביב ע"ש. ולא סגי בקרא ד"רבע". ומאחר וכן יש לומר דזוהי הלכה מיוחדת במזבח. ולא משום חסרון בשם ריבוע עצמו (דלענין זה י"ל דכל שניכר הריבוע סגי). ועוד דאפילו לפי הרב שלומוביץ הא זו קושיא גם אם נחתוך צדדי המעברתא כפשוטו כיון דסו"ס אין הפסק בין המעברתא לתיתורא. וע"כ כנ"ל.

הרב אליהו רובינשטיין

ראיתי בגליון החשוב שהרב נחמיה שלומוביץ הביא לפקפק על חיתוך המעברתא הנהוג.

ולענ"ד, בשני סוגי החיתוך, הן הנהוג והן זה שהציע, ניכר לכל השינוי בין התיתורא למעברתא. ומאידיך בשניהם יש מקום לטעון דאין הריבוע ניכר להדיא. [ואדברה בשלנו ניכר שהחיתוך נעשה להבדיל, ואילו בחיתוך שהציע הוא, יש מקום לומר דנראה כצורה שלילמה וגמורה, ומצורף הריבוע למעברתא, ומתבטלת צורת הריבוע].

גם מש"כ אם נשאול לתינוק, קצת מוקשה, וכי צורות האותיות שנו כאן, דמראה לתינוק דלא חכים ולא טיפש.

אולם ע"ז בעיקר באתי, הנה תמה מהיכן נובע מנהגינו לחתוך בצורה דידך. ולענ"ד המנהג נוצר מחמת מרד פשוט (עכ"פ בשל יד), והוא משום הנפסק בשו"ע סי' כז

ס"ב, יש ליהרר שלא תזוז י"ד של הקשר מהתפלה. והנה בחיתוך דידן החיתוך עושה רוב מלאכת תפיסת הקשר שיהיה צמוד לבית. ומאן דידע לעשות קשר צר יכול לכוון להניחו כולו בתוך המעברתא ולא יצא כלל, ולא יצטרך כלל לא לגיד ולא לחתיכת קלף בתוך המעברתא. [ע"י דינים והנהגות שפקפק על הגיד, אבל התיי חתיכת קלף. ואולי החילוק דגיד הוי שלא במינו וחוצץ בין רצועה למעברתא, ועוד דהגיד קושר ונעשה חלק מהבית, והוי ככל תוסף, משא"כ הקשר לחודיה קאי, ועוד דהגיד סובב על הבית ולכמה ידעות יש לפקפק מצד דאין הבית רואה את האויר ועדיין צ"ע], והיינו אפילו לתפלין כמנהג ד"מ המכונה אשכנז, [וכן בידי עובדא כמה שנים שלא זו הקשר כמלא נימא]. ויש גם נוהגים לחתוך ולהשאיר בליטה מצד המעברתא ובוה מובטח יותר שלא יזוז הקשר. אולם לפי החיתוך שהגרנ"ש מציע, א"א שהקשר ישאר צמוד לקציצה. וזה מגרעת גדולה. [אגב, יצונו דמאן דכחיש בשרית, וקשר התפלין שלו תפוס בגובה המעברתא, אף אם אמנם הקשר ישאר צמוד לקציצה, מכ"מ לא יגע הקשר בבשרו, וכבר נודע שיטת האבני נזר דיש להקפיד גם על נגיעת הקשר בבשר].

בקושיית הרב יצחק קרליבך בגליון 6

הרב יעקב רוטנברג

[א] הנה מאי דקשיא ליה, דלהרא"ש שיכול לברך על מצוה נמשכת אף אחר שהתחיל המצוה, כמו גבי נענועים, א"כ אף גבי תפלין כן נימא דיוכל לברך אחר הקשירה כל עוד שמונח עליה, וא"כ מאי מקשי' להגמ' במנחות דף ל"ה: גבי תפלין דבעינן עובר לעשייתן. וצ"ע עכ"ד.

משמע דפשיטא ליה, דלהרא"ש יכול לברך לכתחילה אחר שהתחיל המצוה. וצ"ע מנא ליה, הא י"ל דגם להרא"ש א"י"א אלא בדיעבד, וכדאינתא להדיא ברמב"ם פ"א ברכות. ומהא דכתב לברך על הלולב אחר הנטילה אין ראייה לכאורה, שהרי התם בדיעבד הוא דא"א בענין אחר שהרי מדאגבהה נפק ביה. הן אמת שהרא"ש פ"ד דסוכה גבי ישיבת סוכה נקט לברך אחר הישיבה מה"ט, ומשמע דמהני אף לכתחילה. וכנראה ע"ז סמך מעכ"ת.

אמנם עיי' בט"ז בס' תרמ"ג סק"ב שהק' כן ע"ד הרא"ש וז"ל אלא שהרא"ש ס"ל דכיון שהמצוה היא תמשך עד כל היום יש בכ"פ עובר לעשייתה ואף שהיה טוב יותר לעשות הברכה לגמרי קודם העשי' כדי שתהיה גם תחלת המצוה ברכה קודמת לה אפ"ה כיון שעיקר המצוה היא האכילה טפי עדיף לסמוך הברכה על עיקר המצוה ואף על גב דגבי ציצית אין שייך לו' כן ולמה אמר בירושלמי שמברך אחר העיטוף ולמה לא יברך קודם עשיית המצוה לגמרי י"ל דגם שם יש עיקר המצוה כשאוחז הציצית בידו וזה א"א כי אם אחר שיתעטף תחלה וע"כ טוב יותר לסמוך הברכה אל אותיות הציצית שהיא אחר

העיסוף דה"ט שמותר לכתחילה לפי שראוי להסמיכו לאכילה שהיא עיקר המצוה. וכן גבי ציצית משום דראי לסומכו לאחיזה עכ"ל.

נראה מדברי הרב פליהימר שליט"א שדבריי (מגילין 5) לא הובנו נראוי. דהיינו שעיקר הסענה נכד דברי המשנ"ב היא, שמחשבו הסוגיה בברכות ומדברי הראשונים אין הדבר כדאי לכוון לצאת מאדוריות על היין. דהיינו שלמעשה לפי דבריו יוצא שיהיה עליו נכון להדיא לצאת בברכה וידי קידוש בתפלה. והטעם לכן הוא שלמרות שנפסק שמצוות צריכות כוונה מ"מ גבי קידוש משמע מדברי המ"א שאף בסתמיה יוצא כדברי הר"א, לא מטעמיה, שהר"א כתב שכונת המ"א לחדש ששם תפלה אינו לעיכובא וז"א, ואמאי לנטות מפשטות לשון הגמ' "כי קידוש מה קידוש אע"ג דמקדש בצלותא מקדש אכסא" הרי מפורש ששם תפלה אינו לעיכוב ואדרבא זהו עיקר מקומו של קידוש היום. אלא צ"ל שחידושו הוא שלמרות שנפסק שמצוות צריכות כוונה מ"מ הכא שמקיים את תקנת חז"ל לקדש בתפלה ודאי שיוצא שהוא קידש ענינה של תפלה זו. ואפשר שיש בכל מקום היכא שמפרש כוונתו בפיו כבברכות המצוות ש"ל ודא בעינן כוונה.

הרי שגם הוא חידש את עצם היסוד והברכה חלה גם למפרע. אמנם הוא כתב כן גם גבי מצות ישיבת סוכה שיש קיום חדש בכל רגע, והוכיח כן מדברי הרא"ש הנ"ל דשייך לברך אחר התחלת המצוה ש"מ והברכה חלה למפרע. הרי דגם בתפילין יש סברא זו כמו גבי סוכה.

מה שהעיר באות א' מנא לן בדעת הרא"ש שאפשר לברך לכתחילה אחר הנטילה, והביא כן מ"ד הט"ז שנקט כן להדיא. ולפי"ז קל"מ מתפילין ע"כ. הנה היה שמבואר כן בד' הט"ז, מ"ח מדברי הגר"א בס' תרנ"א ס"ה נראה להדיא דאפשר לברך לכתחילה במצוה נמשכת מאז התחלת המעשה לעד הרא"ש, ושקדמונים ביקשו שם עצה לברך על ד' מינים אחר שהם בידו אבל לפני קיום המצוה ונראה להפוך את האתרוג וכו' ובבהגר"א כתב שא"צ לזה וכו' ויעו"ש בשהע"צ ס"ק ל' ונראה דכן שיילמוד מ"ד הרא"ש שם ודמה: קרי לכתחילה כדעת הגר"א, ממה ש"ל דלון מתי יברך על הלולב אם אחר שנטלו הרי צריך שיהיה עובר לעשייתן ואם קודם שיטול כל הד' מינים הרי זה עובר דעבור וכן שם במה ואפינא אז שיטול הלולב קודם שיטול האתרוג, א"כ ייפוך האתרוג (מכנהיגין) א"נ שלא יכין לצאת עד אחר הברכה, ובאופן ד' כ' שא"צ לברך אפי' אחר נטילה וקודם נענועים משום דלא נגמר מצות הלולב עד אחר הנענוע, ואם נימא שברכה אחר הנטילה וקודם נענועים הרי רק בדיעבד היא"כ כ' לברך אחר נענועים הרי יכול הוא לברך בא' הג' האפשרויות הראשונות ויברך הדין הנהיגה ומוכח מזה שיכול לעשות כן לכתחילה אף גבי לולב. ולפי"ז ה"ה נמי גבי תפילין.

במה שכתבתי בגיליון 6 בענין מצות מעשר עני, והובאו דברי ר"מ ויוגירשל שמעשר זה בא במקום מעשר שני. שוב ראיתי בפ' הרש"י הירש דברים טו, א שמבאר כע"ז, שמצות מעשר עני היא המשך למעשר שני שבו נאמר "ושמחת לפני ה'", וכאשר האדם ונתן גם לעני בגדר "שמחתי ושימחתי", אז מתברר שאכן שמחתו בשנות המעשר שני היתה לפני ה'. וצ"ק לכאן ד' הרמב"ם שהשמות ביו"ט ואינו מאכיל לעניים אין זו שמחת מצוה אלא שמחת כריס.

